

UPPSALA
UNIVERSITET

BESLUT

2022-11-22 Dnr 2022/1654

Justitiedepartementet

Magnus Ödman
Bitr. kanslichef
Utbildningsledare

Kansliet för humaniora och
Samhällsvetenskap

Box 256
SE-751 05 Uppsala

Besöksadress:
Dag Hammarskjölds väg 7

Telefon
0701679142:

www.uu.se

Magnus.Odman@uadm.uu.se

Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld

Härmed beslutas

- att Uppsala universitetet överlämnar expertens yttrande som sitt svar på rubricerad remiss.

Bakgrund

Uppsala universitet har anmodats yttra sig över rubricerad remiss. Bifogat yttrande har utarbetats av professor Magnus Ulväng vid Juridiska institutionen.

Beslut i detta ärende har fattats av undertecknad rektor i närvaro av universitetsdirektör Caroline Sjöberg, efter föredragning av utbildningsledare Magnus Ödman. Närvarande därutöver var akademiombudsman Per Abrahamsson och Uppsala studentkårs ordförande Anton Sánchez Sulejmani.

Anders Hagfeldt

Magnus Ödman

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

Justitiedepartementet

Magnus Ödman
Bitr. kanslichef
Utbildningsledare

Kansliet för humaniora och
Samhällsvetenskap

Box 256
SE-751 05 Uppsala

Besöksadress:
Dag Hammarskjölds väg 7

Telefon
0701679142:

www.uu.se

Magnus.Odman@uadm.uu.se

Ds 2022:18 Straffansvar för psykiskt våld

Uppsala universitet har genomremiss anmodats yttra sig över rubricerad departementspromemoria. Universitetet vill anföra följande.

Förslaget innebär främst en nykriminalisering avseende vissa gärningar som innefattar psykiskt våld (psykisk misshandel), men också en utvidgning av de s.k. brottskatalogerna i BrB 4:4 a, b och e till att omfatta – utöver den aktuella nykriminaliseringen – även förolämpningsbrottet (BrB 5:3). I utredningen diskuteras även åtalsregleringen för ärekränkingsbrotten, vilket inte berörs närmare i detta yttrande.

Universitetet tillstyrker i stora delar utredningens förslag, men vill uppmärksamma att det konkreta utfallet av den föreslagna lagstiftningen kan utvärderas först efter det att det omsatts i praktiken. Genom att man gör sig beroende av tolkningar av vad som kan utgöra ”persevererande”, ”upprepad brottslighet”, kausalitetsrekvisit som bygger på att gärningen är ”ägnat att” leda till en viss följd som inte närmare är definierad samt att man inte kräver uppsåtstäckning för mer än de faktiska omständigheterna, kommer regleringen att få vissa straffrättsliga och straffprocessuella konsekvenser, vilka närmare bör utredas. Det bör noga hållas i minnet att en försiktighet är påkallad i tillämpningen för att möjliggöra en rättssäker process där en tilltalad har en reell möjlighet att försvara sig mot anklagelser om psykiskt våld.

Allmänt om uppdraget

Uppdraget har beretts av en ensamutredare, som inte biträtts av en sakkunnig- eller expertkommitté. Utredaren har haft anmärkningsvärt litet tid till sitt förfogande, vilket är ägnat att väcka viss förvåning då uppgiften inbegriper svåra ställningstaganden i flera frågor som berör straffrättens grundläggande fundament. Frågor av nykriminalisering rörande våldsanvändning förutsätter inledningsvis att man noga överväger hur begrepp som skada (fara eller kränkning), kausalitet, skuld och tillskrivande av ansvar skall tolkas. Därutöver aktualiseras

en rad olika ställningstaganden av vilka straffrättsliga och straffprocessuella konsekvenser som ett genomförande skulle medföra. Mot denna bakgrund är det desto mer tillfredsställande att utredaren har lämnat en synnerligen gedigen och genomarbetad produkt.

Om behovet av ny lagstiftning

I uppdraget har utredaren att ta ställning till hur skyddet mot psykiskt våld kan stärkas samt redovisa hur detta lämpligast kan ske. Särskilt skall barns situation beaktas, varvid en rad olika former av våld särskilt nämns (ekonomiskt våld, försummelse etc.).

Utredaren har identifierat en rad olika slags beteenden som innefattar en kränkning som normalt duger för att allvarligt skada ett offers självkänsla. Uppsala universitet instämmer i utredarens slutsats att det existerar en rad olika gärningstyper som är så hänsynslösa och kränkande att de borde kunna uppfylla kravet på en relevant skada i straffrättslig mening. Eftersom gärningarna inte skall ses isolerade från varandra, utan beaktas i en kontext, vilken inte begränsas av ett närstående rekvisit, ges möjlighet att beakta skadeverkningarna som en helhet och effekterna av att beteendet under viss tid upprepat drabbar den utsatte. Behovet av lagstiftning på detta område beror dels på hur väl nuvarande reglering redan täcker den aktuella skadan, dels hur liknande bedömningar av skada görs beträffande andra gärningstyper.

Vad gäller det sistnämnda kan konstateras att beträffande fysiska effekter är kravet på relevant skada ytterst lågt satt. Allt som kan framkalla minsta smärta (eller smärta som inte är "alldeles obetydlig") omfattas av straffbestämmelserna om misshandel och misshandel, ringa brott (att peta en person i magen, att slå ut med armen mot en person etc.). Detta skall ställas i relation till sådant lidande som kanske långvariga trakasserier medför men där lidandet inte kan betecknas som "fysiskt". Även om lagstiftaren har tänkt sig att BrB 3:5 skall omfatta vissa former av psykiskt våld, är det nog korrekt som utredaren påpekar att detta är inte hur bestämmelserna uppfattas, och tillämpas vilket beror dels på att det kan vara svårt att bevisa att sjukdom tillfogats, dels att gärningarna (i pluralis) som tillsammans orsakat en fysisk skada bedöms isolerade varför det kan vara svårt att bevisa ett orsakssamband.

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

Detta är nu inte en helt oproblematiserad situation. De gärningar som föreslås tillsammans bilda det nya brottet är idag inte kriminaliserade, alternativt är de svårbevisade, vilket leder till att, ofta långvariga, kränkningar av offret som leder till en nedbrytning av självkänslan inte åtalas eller blir straffria. Eftersom det straffbara området föreslås utvidgas till att avse gärningar som, sedda vart för sig, är mindre straffvärda, är det av stor vikt att adekvat vägledning ges för när sådana tillsammans kan bli tillräckligt straffvärda för att leda till straffansvar. Utredningen redovisar en rad exempel hämtade från tolkningen av andra näraliggande rättskällor, däribland bl.a. internationella instrument såsom Barnkonventionen, EU:s brottsofferdirektiv, men också tolkningen av övrig svensk lagstiftning som syftar till att skydda barn, funktionsnedsatta och andra personer som riskerar diskriminering etc. I författningskommentaren (s. 388 ff.) ges en rad mer konkreta på vilka gärningar som duger för att träffas av lagstiftningen, t.ex. att *tvingas* till att göra eller tåla något, t.ex. att äta kall mat, hot om att gärningsmannen ”skall ta livet av sig eller att skada eller missköta ett husdjur eller att ständigt utsättas för kränkande invektiv (t.ex. ”hora”). Det är enkelt att fylla på listan med gärningstyper som kan tänkas falla inom den föreslagna gärningsbeskrivningen.

I denna del vill universitetet framhålla att det redan är kriminaliserat att utsätta offer för olika slags tvång, kontroll eller verbala kränkningar, antingen såsom t.ex. olaga tvång, fysisk misshandel (om gärningarna lett en påvisbar sjukdom), grova fridskränkingsbrott (vilket gäller särskilt om förolämpningsbrottet fogas till brottskatalogen vilket utredaren föreslår), ofredande, förtal, förolämpning, djurplågeri, skadegörelse eller överträdelse av kontaktförbud osv. Vissa exempel som nämns i promemorian är så uppenbara kränkningar att det framstår som helt klart att gärningstyperna redan är kriminaliserade, t.ex. att ”tvinga någon att göra abort”. Andra situationer är mer svårbedömda, men det är uppenbart att det borde kunna betraktas som ett straffrättsligt relevant tvång (”utsättande”). Samtidigt måste det hållas en tydlig rågång mellan det som nu föreslås utgöra psykisk misshandel och det som är mer ”naturliga”, bagatellartade företeelser som utgör inslag av mellanmänniska och ömsesidiga relationer. Det finns en rad beteenden och situationer som *inte* skall leda till straffansvar. Man kan här tänka sig otrohet, svek, brister i fråga om infriande av löften eller sådant som är resultatet av naturlig interaktion mellan människor. Inte heller den form av

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

ekonomiskt våld som förövas genom att offret vilseleds att ingå oförmånliga avtal, ge tillträde till bankkonton e.dyl. skall omfattas. I denna del finns det anledning att understryka att det i samband med uppslitande skilsmässor, upphörandet av yrkes- eller affärsmissiga relationer etc. ofta präglas av hänsynslöst och egenintresse. Verbala injurier torde inte vara ovanliga och syftar inte sällan till att episodiskt kränka motparten. Att självkänslan allvarligt skadas torde många gånger vara den ömsesidiga konsekvensen hos såväl offer som förövare.

Det är därför önskvärt att det noga tydliggörs vad som skiljer straffbart ”upprepat utsättande” från separata gärningar. Här förtjänas att framhållas att den miniminivå som uppställs vid grova (kvinno) fridskränkingsbrott (minst två brott) inte rimligtvis kan tjäna som utgångspunkt för bedömningen av den föreslagna bestämmelsen i BrB 3:5 a. Vid de förstnämnda brotten krävs att respektive gärning åberopats och bevisats utgöra *brott*. Ju lindrigare brott de är fråga om, desto fler torde det krävas för att utgöra ett och samma fridskränkingsbrott (motsvarande torde gälla för olaga förföljelse (BrB 4:4 b). I det nu aktuella förslaget är ju tanken att annars icke straffbara gärningar skall skapa brottet och brottsenheten. Det är därför angeläget att domstolar ges en klar bild av när enstaka gärningar lämpligen kan sättas samman som en gemensam kränkning. Vägledning i denna del är påkallad för att skapa någorlunda förutsebarhet och möjlighet att upprätthålla den s.k. försvararrätten.

Vidare anser universitetet att det bör förtydligas under hur lång tid som gärningarna måste vara förövade för att de skall kunna subsumeras under rekvisiten i BrB 3:5 a. Den bortre gränsen för hur ”gamla” gärningar som kan inordnas under en och samma brottsenhet dras vid preskriptionstidpunkten, vilket är – då preskriptionen föreslås ske successivt – 10 år räknat från dagen för åtal. Vad som dock är oklart är hur ”kort” eller begränsad period som kränkingsgärningarna skall kunna förövas och ändock anses utgöra ett (samlat) brott. I denna del utgår universitetet från att det närmast måste förutsättas att det passerat viss tid mellan de enskilda gärningarna samt att förfarandet pågått under viss tid; i annat fall torde man svårigen kunna säga att de är ägnade att allvarligt skada självkänslan. Att t.ex. lägga samman en rad kränkningar i form av kränkande beteende under en kortare tidsrymd (en helg, en semester etc.) kan inte vara tillräckligt, alldeles oavsett hur kränkande eller kontrollerande ett

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

visst beteende än har varit. Likaså här är ytterligare vägledning behövlig.

Sammanfattningsvis instämmer universitetet i slutsatsen att man behöver betrakta det aktuella problemet utifrån ett helhetsperspektiv och att det kan sägas finnas ett behov av ytterligare kriminalisering. Den återstående uppgiften består i att hitta kriterier för vad som utgör den relevanta kontexten. Alltför stort utrymme bör inte lämnas åt rättstillämpningen att slutligen bestämma.

Den lagtekniska lösningen

Som påpekats ligger det i öppen dag att det är tämligen svårt att beskriva – och därigenom begränsa – det straffbara området för psykiskt våld. Att enbart ange att ”kränkande beteende” skall utgöra en kränkning leder ingen vart. Utredningen har valt att begränsa straffområdet på flera olika sätt. I andra delar har det som uppfattats som bevissvårigheter hanterats genom det bland annat inte skall krävas (bevisning om) orsakssamband mellan gärning och följd att det inte krävs en faktisk inträffad följd samt att det inte krävs uppsåt till mer än de faktiska omständigheterna.

Att brottet endast kräver abstrakt fara och att bevisningen om gärningsmannens uppsåt endast behöver avse de faktiska omständigheterna leder till att domstolar är hänvisade till att bedöma om upprepade kränkningar eller viss kontroll som begränsar handlingsfriheten normalt sett duger för att allvarligt skada offrets självkänsla. Bristande kausalitet eller brist på uppsåt till den faktiska skadan utesluter inte ansvar. För att detta skall bli hanterligt för domstolar i praktiken måste det finnas tydliga exempel, dels på vad för slags gärningar som omfattas, dels vad en kontroll kan vara, dels vad upprepade gärningar betyder, dels hur den aktuella kontexten ser ut, dels hur den presumerade skadan ser ut. Universitetet har litet svårt att följa utredarens slutsats att den föreslagna bestämmelsen inte är kalkerad på delikten i BrB 4:4 a och b (jfr s. 307 och 315). Det är såtillvida korrekt att det för ansvar enligt BrB 3:5 a inte föreslås krävas *brottsliga* gärningar som skall subsumeras under bestämmelsen; inte heller finns något krav på att gärningarna skall rikta sig mot en särskild personkategori (närstående) etc. Likafullt företer förslaget så stora likheter med de nämnda bestämmelserna att en distansering från sistnämnda förblir oklar, inte minst i konkurrenshänseende, och att jämförelser av de effekter som lösningar av konkurrensfrågor har för

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

näralligande straff- och straffprocessuella institut därmed riskerar att förlora i betydelse. Detta får betydelse även för frågan var i brottsbalken som den nya brottstypen lämpligen bör placeras. Utredaren har funnit att detta är i BrB kap. 3 och att brottet främst riktar sig mot liv eller hälsa. Universitetet ifrågasätter dock om det inte vore mer adekvat om att tala om en fridskränkning av det slag som regleras i BrB kap. 4. Den ovan påpekade likheten med de grova (kvinno) fridskränkningssbrotten gör sig igen påmind. Utredaren diskuterar placeringen av det nya brottet i BrB (s. 318 ff.), och anför därvid en rad olika skäl för att det lämpligen bör vara kap. 4. för att därefter nå slutsatsen att det i stället skall vara i kap. 3. Argumentationen härvidlag övertygar inte.

Universitetet anser inte att lagförslaget i sig riskerar att kränka legalitetsprincipen. Även om denna utgör en grundbult för all straffrättsanvändning, och ofta används som ett argument mot kriminalisering av orsakande av diffusa och opreciserade skador, kan det inte sägas att den föreslagna lagtexten står i strid med obestämdhetsförbudet. Tolkningen av om ett straffbud är tillräckligt bestämt avgränsat från det icke straffbara området beror till stor del av hur lagtexten har utvecklats och behandlats i förarbetena och andra rättskällor. I denna del anser universitet att det inte finns en konflikt med legalitetsprincipen. Normer för vad som utgör godtagbart beteende finns på området och vägledning ges genom de exemplifieringar som görs. Inte desto mindre behöver gärningsrekvisit ”upprepade” och ”skada på självkänslan” ytterligare förtydliganden. Det finns uppenbara risker med att helt överlåta dessa frågor, liksom kravet på att gärningarna ”varit ägnade” att leda till följden, helt på domstolar att i framtiden avgöra. Detta gäller inte minst i förhållande till att den tilltalade måste ges en möjlighet att bemöta påståenden om kränkningar och förbereda sitt försvar.

En reglering av nu föreslaget slag kommer att skapa en rad frågor rörande konkurrensregleringen och dess förhållande till kringliggande straff- och processuella institut. Utredaren har föreslagit att en serie gärningar skall läggas samman till ett brott – en kränkning – och således att brottsenheten vidgas i förhållande till hur liknande situationer rörande fysisk misshandel bedöms (där tids- och rums-kriterier tenderar att tolkas relativt snävt). Detta innebär att brottsenheten vidgas och att brottet består i skapandet – och upprätthållandet – av ett visst tillstånd.

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

Universitetet har, som sagt, ingen erinran mot detta, men vill fästa uppmärksamhet mot att detta leder till vissa konsekvenser:

För det *första* innebär det att det samlade straffvärdet för de enskilda gärningarna kommer att bli större än summan av dem; möjlighet till strafffrihet och alla eventuella rabatteffekter försvinner. Eftersom denna effekt torde vara eftersträvad och hela poängen med utredarens förslag, kommenteras detta inte ytterligare. Dock bör ytterligare överväganden göras rörande den föreslagna straffskalan (fängelseminimum–fängelse i 4 år). Straffskalan förefaller vara väl tilltagen. Dels bör här uppmärksammas att de gärningar som tillsammans skall skapa brottet psykisk misshandel idag är straffria (låt vara moraliskt förkastliga); alternativt är de svårbevisade. Tillsammans kan de representera en skada som väl motiverar straffansvar. Vad som återstår att ta ställning till är om en serie av sådana gärningar behöver ett sådant straffmaximum som nu föreslagits; som jämförelse kan användas praxis rörande grov misshandel som leder till fängelse i 4 år eller sexualbrott (främst våldtäkt) med motsvarande straffvärde. Om en så vid straffskala behövs, som den föreslagna, för att täcka alla de gärningar som kan tänkas rymmas i straffbestämmelsen, bör det övervägas att införa olika grader av brottet i syfte att ge domstolar vägledning och möjliggöra en differentiering.

Att brottsenheten utsträcks kommer, för det *andra*, att skapa konkurrens mellan å ena sidan de (nu icke straffbelagda) gärningarna som tillsammans skapar ett brott (BrB 3:5 a) och å andra sidan gärningar som uppfyller rekvisiten för andra redan existerande förbud, t.ex. misshandel, olaga tvång, olaga hot, ofredande, överträdelse av kontaktförbud etc. Genom att brottsligheten är begången under samma gärningsenhet kommer man att behöva ta ställning till om domstolen skall döma för flera brott eller om vissa brott konsumeras (på grund av läran om regelkonkurrens). Universitetet uppfattar utredarens förslag som att domstolar i dessa fall – som huvudregel – skall döma för flera brott; undantaget torde gälla sådana gärningar som utgör förolämpning (BrB 5:3) eller ofredande (BrB 4:7), vilka skall anses vara subsidiära om de sammanträffar med ett fall av psykisk misshandel. I övrigt skall i interferensfallen gälla att domstolen dömer i s.k. brottskonkurrens. Detta innebär att flertalet brott enligt BrB 3–6 samt överträdelse av kontaktförbud utgör

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

självständiga brott som inte konsumerar – eller konsumeras – av psykisk misshandel (se s. 324 f.). Samtidigt föreslås det nya brottet kunna utgöra en del i ett grovt (kvinno)fridskränkingsbrott (BrB 4:4 a), olaga förföljelse (BrB 4:4 b) eller hedersförtryck (BrB 4:4 e), vilka enligt utredaren skall konsumera det förstnämnda. Det sagda går ihop såtillvida att domstolar ges möjlighet att lägga samman en serie (icke kriminaliserade) gärningar till ett brott (i en egen brottsenhet) tolkat utifrån en viss kontext (BrB 3:5 a), vilket därefter kan läggas samman med andra (redan kriminaliserade) gärningar och konstituera ett annat brott (t.ex. BrB 4:4 a) tolkat utifrån en delvis annan kontext. I båda fall skall kontexten förstås som att gärningarna är upprepade och ägnade att allvarligt skada självkänslan hos offret. Åklagare kommer att ha en grannlaga uppgift att formulera gärningsbeskrivningar i vilka alla omständigheter som är av betydelse för respektive konkurrensbedömning och måste åberopas och bevisas. Beträffande samtliga brott som ingår i ett brott enligt BrB 4:4 a, b eller e framgår att de måste ingå i gärningsbeskrivningen (rekvisit- och kringomständigheter) och i princip bevisas fullt ut för att kunna föranleda ansvar (EKMR artikel 6(3)). Detsamma skall gälla för de omständigheter som utgör psykisk misshandel. Domstolar kommer inte att ha det helt enkelt att avgöra vilka brott man slutligen dömer för och redovisa hur man nått sina slutsatser i konkurrensbedömningen. Problemen i förhållande till regleringen av åberops- och bevisbördan skall inte underskattas (se närmare Ulväng, *Brottslighetskonkurrens* 2013 s. 778 ff.).

Den ovan påpekade rörande konkurrensbedömningars påverkan på näraliggande processuella institut kommer, för det *tredje*, att ha betydelse för rättskraftens omfång. I vart fall i förarbetena till lagstiftningen rörande BrB 4:4 utesluter man inte att nya åtal kan väckas avseende ”nya brott” begångna inom samma tidsperiod som de gärningar som redan har behandlats i en tidigare dom, vilket innebär att rättskraften inte träffar icke åberopade gärningar. I praktiken torde dock ett åtal avseende brott enligt BrB 4:4 a (eller för den delen 4:4 b och e) hindra nytt åtal avseende brott förövade under den aktuella tidsperioden. Utredaren har relativt kortfattat funnit att detta skall gälla också bedömningen av res judicata vid psykisk misshandel (se s. 325 och 396 f.). Frågan bör dock utredas närmare.

Ovanstående utgör en påminnelse om att det inte är helt enkelt att strafflagstifta om ett beteende som i tid- och rum sträcker sig utanför

YTTRANDE

2022-11-22 Dnr 2022/1654

de vanliga parametrarna som gäller för straffbestämmelser utformade från episodiska gärningar och gärningsinriktad skuld. Det tidliga och rumsliga är normalt knutet till snävt avgränsade enheter i relation till en konkret och begränsad skada. Detta utesluter inte att vidare kontexter kan skapa ett annat slags skada vilken förtjänar lagstiftarens uppmärksamhet. Dock är försiktighet påkallad. Särskild hänsyn måste tas till såväl brottsoffrets intresse av straffrättsligt skydd mot långvariga kränkningar som den tilltalades möjlighet att försvara sig. Ytterst är det domstolens uppgift och intresse av att kunna upprätthålla en rättssäker och i övrigt förutsebar process. Vad som skall utgöra det straffbara området bör inte helt överlämnas till domstolar att i framtiden avgöra. Det finns således anledning att ytterligare utreda dessa frågor innan förslaget leder till lagstiftning.